

УДК: 355.01+351.74(100)
Примљено: 2. новембра 2009.
Прихваћено: 10. децембра 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 4/2009.
год. 16. vol. 26.
стр. 201-226.

Ђорђе Стојановић

*Факултет за европске правно-политичке
студије Универзитета Сингидунум, Нови Сад*

Катарина Штрбац, пуковник

*Институт за стратегијска истраживања,
Министарство одбране Србије, Београд*

ГЛОБАЛНЕ БЕЗБЕДНОСНЕ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ: ЕКСПЛАНАТОРНИ ПОТЕНЦИЈАЛ САВРЕМЕНИХ ПРИСТУПА МЕЂУНАРОДНОЈ БЕЗБЕДНОСТИ

Сажетак

Анализа концептуалне еволуције и главних одлика актуелних приступа феномену међународне безбедности, са свом интерпретативном разноликошћу теоретског „пејзажа“ у периоду од II светског рата до сада, дозвољава адекватније начелно сагледавање имплицитних и експлицитних димензија односа између безбедносне теорије и безбедносне праксе. Критичко идентификовање проблематичних зона те релације би, са једне стране, указало на потенцијалне смернице новог поимања безбедности у ери глобализације (концептуално удаљавање од државе као јединог референтног објекта студија безбедности) и, са друге стране, омогућило прецизније профилисање стратешких оријентира српске безбедносне агенде на домаћем, регионалном и светском нивоу.

Кључне речи: безбедност, теорије међународне безбедности, држава, глобализација.

УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ

Сукоби изазвани распадом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и НАТО бомбардовање Савезне Републике Југославије (иницирано конфронтацијом на Косову), међународне несугласице са потенцијално апокалиптичним последицама (какве су непремостиве и дуготрајне кризе пакистанско-индијских и севернокорејско-јужнокорејских односа), застрашујући геноцид у Руанди, напад на зграде Светског трговинског центра 11. септембра 2001. године (који се често означава као почетак времена пост-модерних сукоба), па на њему формално произашли ратови у Авганистану и Ираку, те недавна руска војна интервенција у Грузији, сугеришу да немирна времена која живимо захтевају што прецизније елаборирање савремене природе међународне безбедности. Наравно, преломницу тако постављеног истраживачког ангажмана представља напад на зграде Светског трговинског центра, догађај који је значајно потакао релевантне промене у безбедносном контексту глобализације, будућих грађанских конфликта, те неприкосновене центрипеталне позиције државе као носећег актера безбедности. Наиме, показало се да нема неке супстанцијалне базичне логике светске политике и једног свемогућег решења за проблеме људске безбедности, па су пале у воду претпоставке заговорника глобализације изједначене са „добрим духом“ економског развоја, либералне демократије и модернизације као потпуно универзалним, те, по позитивним ефектима, незаменљивим процесима. Показало се, такође, да терористичке организације не одговарају стереотипу „полуписмених сиромашних очајника“, то јест да њихов третман не може остати заробљен у анахроном разумевању међународне безбедности, разумевању које је историјски и културолошки превазиђено.

Поред тога, у читавом низу 11-септембарских последица на светску политику могу се издвојити неке са најдалекосежнијим и најиндикативнијим ефектима. Као прво, „испровоцирано“ је снажно унилатерално реафирмисање моћи САД. Постоје многобројни показатељи за такву тврдњу: (1) сигнификантно повећање војног буџета; (2) поред Кине и Русије, листа потенцијалних нуклеарних мета је проширена на Либију, Сирију, Ирак, Иран и Северну Кореју; (3) покушаји опструкције договора о ограничавању нуклеарног наоружавања; (4) обзнањивање постојања „осовине зла“ сачињене од Ирака, Ирана и Северне Кореје; (5) објављивање „рата тероризму“ и војне интервенције у Авганистану и Ираку; (6) упркос се-

лективном одређењу тероризма и агресије, увођење права САД да једнострано објави рат свакој држави која подржава тероризам; (7) ригидна унификација јавног мњења у САД, што је резултовало још већим нивоом спољно-политичке искључивости; (8) форсирање моралног ауторитета САД као једине жртве, не доводећи у питање несагледиву трагедију самог напада, произвело је „аналитички аутизам“ за мотиве друге стране и етичку непримереност критиковања „рата против тероризма“; (9) мање или више јасно дистанцирање држава ЕУ од тако прокламоване политике после првог таласа „неограничене солидарности“ итд.

Као друго, утицај (1) јасно уочљивог економског дисбаланса и неједнакости унутар и између држава (кулминиралих актуелном глобалном економском кризом), (2) њима компатибилног пораста ксенофобичних осећања и насиља као реакције на миграционе притиске, (3) етно-политичких сукоба, те (4) нових терористичких претњи и самог ратовања против тероризма недвосмислено указује на то да се држава више не може третирати као кључни актер светске политике, то јест да се међународна безбедност више не може апсолвирати преко ексклузивног војног односа међу државним актерима. Како глобализација, сет повезаних политичких, економских, технолошких и друштвених процеса који повећавају интеракционе капацитете у међународном систему, реструктурира политички простор у смислу да се део активности одвија између недржавних актера, тако ни политичко насиље више није искључиво ствар државе. Симултано, иако је глобализација ослабила саму државу, она је такође, помало парадоксално, исфорсирала и њену моћ чинећи је својим релевантним преносником. При томе, глобализација продукује државну структуру која, преко више или мање транспарентног нарушавања приватности и форсирања државне арбитрарности, може представљати извор великих непријатности и опасности за аутохтоно становништво односних („глобализованих“) држава.

Као треће, поставља се питање практичне и етичко-моралне природе конструкције и развоја функционалне безбедносне структуре која треба да управља са безбедношћу у глобализованом постхладноратовском свету: ако држава (са својом војном силом) више није круцијални актер, како ће се идентификовати ко јесте и како ће се процењивати етичко-морални аспекти и легитимитет тих нових недржавних актера? Поред тога што оваква запитаност намеће фундаменталну важност сагледавања односа политике и моралности, она сугерише и да ништа што се тиче промишљања садржаја и испољавања безбедности није вредносно неутрално, већ да је у ко-

релацији са социјалном и културном позицијом онога који је про-суђује. Безбедност је концепт који није значењски имобилан, он је предмет перманентног идејног спорења, јер „пресија“ вредносних елементима на његово коначно формулисање не дозвољава да било какав аргумент или доказ продукују теоретски консензус око једне верзије коректне или стандардизоване употребе.¹⁾ Додајмо овоме и да безбедност указује на две различите могућности: (1) као ситуација репрезентује политички идеал, услове стања ослобођеног од опасности, неизвесности и бриге (у том смислу, безбедност обележава идеју поретка као квалитета безбедносне фиксираности или сталности); и (2) као процес, безбедност илуструје инструменте за стање које се може окарактерисати као безбедно (политичку идеју која штити, гарантује и дефинише политички идеал- поредак). За безбедност је, дакле, важна одређеност у смеру ситуационо применљивих одлука, она се треба схватити као политички пројект: не постоји историја безбедности без историје међународне политике.²⁾

Вредносни контекст није мимоишао ни овај есеј. Чињеница је да се у њему, зарад што уочљивије диференцијације, представљање и критичко пропитивање одређених приступа безбедности, класификованих као традиционални модел од краја II светског рата до краја Хладног рата и као пост-хладноратовски сет концепција условно подељених на главну струју преиначења традиционалног предлошка и „алтернативне школе“ промишљења безбедности, више ослања на апострофирање базичних разлика међу њима него на потенцирање тангентних идејних зона, а све у директној зависности од ауторски профилисаног погледа не само на безбедносне проблеме него и на природу друштвеног поретка *in genere*. У том смислу, пропитивање одрживости концептуалног проширења и продубљивања појма безбедности у разумевању међународне политике, дистанцирања од државе и њене војне компоненте као кључних безбедносних локуса, те антиципација опасности од нео-реалистички фузионисаног и задатог примата државе, као генератора света одређеног хегемонистичком логиком мета-ситуације „ми против њих (или, чак, ми против свих осталих)“, представљају главно „аналитичко-вредносно“ поље аутора. Оваква поставка на нивоу безбедносног статуса Србије може бити корисна како на плану потпунијег сагледавања његовог општег међународно-безбедносног контекста (у процесуалним условима сукцесивне тран-

1) Baldwin, D. „The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 23(1), 1997, p. 10.

2) Dillon, M. *Politics of Security: Towards a Political Philosophy of Continental Thought*. Routledge, London, 1996, p. 16.

сформације схватања безбедности и нестабилне светске безбедносне праксе), тако и на плану детерминисања конкретних смерница актуелне српске безбедносне политике (у условима симултане егзистенције нео-реалистичких и „алтернативних“ пројекција безбедносне стварности).

ТРАДИЦИОНАЛНИ ПОГЛЕД НА ГЛОБАЛНИ БЕЗБЕДНОСНИ ПОРЕДАК И ЊЕГОВЕ НОСЕЋЕ МОДИФИКАЦИЈЕ

Нуклеус традиционалног и дуго времена превалентног погледа на безбедност, означеног општеприхваћеним термином - реализам, суштински је изједначаван са војном димензијом интеракција међу државама. При томе, мора се водити рачуна да је реализам генерални приступ међународној политици, а не појединачна теорија. Његова позамашна концептуална историја се најбоље може изразити ставом да јаки (моћни) раде оно што хоће, јер им њихова моћ (или сила) допушта да то чине, а слаби (немоћни) прихватају (услед недостатка моћи или силе) оно што морају да прихвате (јер: „Јачи тлачи!“).³⁾ Под „ортодоксним“ („класичним“) реализмом можемо, дакле, супсумирати мишљење политичког живота фокусирано на конзервативно (и помало „депресивно-песимистичко“) позиционирање људске природе, која све појединце третира као себичне и похлепне индивидууме потенцијално агресивне и неморалне када су суочени са ограниченим ресурсима овог или оног ранга (стање у коме је „човек човеку вук“). Најбитнији квалитет ове дискурзивне матрице се манифестују одређењем општег (универзалног) исходишта људских поступака, које је самостално у односу на партикуларне културе или специфичне историје. Реаговање држава је, апстрахујући диференциране режимске идеологије или засебне државне разлоге, увек иницирано идентичном људским мотивацијом, те се све налазе у „мета-ситуацији“ перманентне и неизбежне борбе за моћ.⁴⁾

Нео-реализам, рецентна варијанта реалистичке поставке, напушта ослањање на људску природу и, уместо тога, своје поимање темељи на главним карактеристикама међународне политике у

3) Тукидид, *Пелопонески рат*, Просвета, Београд, 2000, Макијавели, Н. *Владалац*, Рад, Београд, 1999. и Хобс, Т. *Левијатан*, Градина, Ниш, 1991.

4) „Али да и никад није било времена у коме би поједини људи били у стању рата један против другог, ипак су у сва времена краљеви и друге личности којима припада највиша власт, због своје назаисности, у сталној суревњивости и у положају и ставу гледијатора.“, Хобс, Т. *Левијатан*, *op. cit.*, стр. 138.

односу на структуру међународног политичког система (стање у коме је „држава држави вук“).⁵⁾ Може се евидентирати дванаест важних претпоставки на којима се базира нео-реализам: (1) државе су главни актери у међународној политици; (2) државе опстају у структуралној ситуацији међународне анархије, која креира систем самоиспомоћи различит од политике карактеристичне за функционисање унутрашњег простора државе; (3) међународна анархија је главна фактор обликовања понашања држава; (4) аутохтони фактори ретко кад утичу на спољно понашање држава; (5) недржавни (или суб-државни) актери располажу са лимитираном важношћу у светској политици, па чак и тамо где могу да делују - то чине по правилима потпуно програмираним од стране држава; (6) стање међународне анархије кажњава државе које се не брину о својим виталним интересима; (7) државе располажу са војном силом зарад заштите својих виталних интереса; (8) државе гравитирају ка томе да се понашају као инструментално рационални и ексклузивно јединствени актери; (9) државе су преокупиране са опстанком, моћи и безбедношћу; (10) државе коезистирају у становитој „безбедносној дилеми“, па је доста проблематично пронаћи прави баланс између дефанзивних способности и анулирања офанзивних претњи супарника; (11) државе, будући да су несигурне по питању аспирација других држава, инклинарају резервисаности у међународној сарадњи - чак и онда када постоји заједнички интереси; (12) међународне институције утичу на кооперацију сасвим маргинално, њихов статус није аутономан и устројене су за потенцијалне конфликте, јер их државе формирају саобразно властитим хтењима и интересима.

За државу можемо рећи да је безбедна под следећим условима: (1) ако је опасност насилног нарушавања суштинских вредности државе присутна, држава је безбедна у оној мери у којој је способна да одбрани те вредности уз прихватљиве жртве (по разумној цени); (2) у одсуству непријатељских претњи употребе насиља зарад нарушавања кључних вредности државе. Докле год је међународни систем анархичан, дотле су нео-реалисти скептични по питању могућности да једна држава у дужем временском периоду не буде суочена са претњама. Због сталног присуства већег или мањег нивоа претњи, безбедност државе почива на могућности да на њих благовремено и ефикасно реагује. Будући да није могуће предвидети намере друге државе и да се те намере, уколико су и познате, могу јако брзо и радикално променити, нео-реалисти верују

5) Волц, К. Н. *Теорија међународне политике*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2008.

како је било какво планирање безбедности доста компликовано и скопчано са многобројним потешкоћама. Покушати утицати или манипулисати са интенцијама моћног противника је крајње непоуздан циљ, који може рђаво завршити и непотребно интензивирати конфликте. Услед тога, процена намера потенцијалних ривала увек мора бити утемељена на анализи најгорег исхода, а виши степен аналитичког поверења мора бити усмерен ка идентификовању материјалних капацитета (које се не могу променити лако и „преко ноћи“). Ерго, по нео-реалистима, кључни моменат у систему само-испомоћи је одмеравање и/или уравнотежење способности (моћи). Та мера и/или еквилибријум обликују интенције, па констелација дисбаланса моћи резултује отварањем простора за агресију.

Моћна држава која има слабог противника ће своју супериорност и злоупотребити: уцењиваће га, а можда и покорити. Симултано, једнаке или инфериорне државне способности условљавају умереност проистеклу на очекивању великих жртава (или цене) агресије. Једном речи, способности (моћ) продукују интенције. Тако конципирани модел међународне политике условио је ригидно перципирање међународне безбедности у оквиру кога положај државе у међународном систему дефинише фундаментална начела спољне и одбрамбене политике. Круцијална детерминанта тога положаја бива дистрибуција моћи унутар самог система, који се најшире може поделити на униполарну (хегемонистичку), биполарну или мултиполарну системску варијанту. Критика тако постављеног и структурираног нео-реалистичког становишта обухвата следеће факте: (1) горе изнети ефекти не следе методолошки нужно из стања анархије - могућ и је алтернативни модел државног реаговања; (2) нео-реализам не располаже са адекватним објашњењем промена - једном дата међународна „хијерархија“ стиче статус „мета-размештаја“; (3) пренебрегавају се веома делотворни „редукционистички“ фактори у модерној политици, попут веровања и намера државних лидера; и (4) потпуно се игнорише либерални идеолошки утицај на светску политику у последњих пола века.⁶⁾

Иако идентификују исте безбедносне проблеме, начин реаговања офанзивних и дефанзивних нео-реалиста је сасвим различит. Офанзивни нео-реалисти директно повезују моћ и безбедност. Они верују да зарад јачања стабилности, држава мора да максимализује своју релативну снагу и постане супериорна у односу на своје противнике. Што држава располаже са више моћи, то стату-

6) Morgan, P. „Liberalist and Realist Security Studies at 2000: Two Decades of Progress?“ у Croft, S. и Terriff, T. (eds.) *Critical Reflections on Security and Change*, Frank Cass, London, 2000, pp. 39-71.

сно ужива већу безбедност. Идеална безбедносна ситуација је она у којој се једна држава налази на пиједесталу потпуно развијене хегемоније у оквиру међународног система или, барем, региона у коме је географски лоцирана. Таква конјункција омогућава супериорној држави да застраши потенцијалне ривале и принуди друге на дипломатске, економске и стратешке уступке зарад максимализовања властите позиције хегемона. Ако држава не постигне такву форму надмоћи, ривалске државе ће ојачати на њен рачун и постати претња њеној безбедности, ако држава-изазивач нарасте толико да прети детронизацијом државе-хегемона, може очекивати да ће ова прибећи превентивном рату против ње. Поред тога што су офанзивни нео-реалисти скептични по питању државне кооперације, они је не одбацују у потпуности. Наиме, баланс моћи често продукује кооперацију у облику привремених алијанси. Услед тога што је кооперација условљена доминантном логиком безбедносне компетитивности, она ће увек бити проблематична и компликована. Државе нису награђене за међусобно поверење у систему самоиспомоћи, па ниједан степен кооперације неће анулирати присуство међународног супарништва. Све државе имају агресивне интенције, али немају све државе капацитете да се понашају у складу са таквим интенцијама.⁷⁾

Дефанзивни нео-реализам не успоставља директно пропорционалну везу између максимализовања моћи и безбедности (максимализовање моћи под извесним околностима може чак и да значајно штети државама). Док офанзивни нео-реалисти виде велике силе као ревизионисте и експанзионисте, дефанзивни нео-реалисти их виде као актере оријентисане ка status-quo-у са примарним циљем дефинисаним преко категорија опстанка и/или безбедности. Наиме, државе се бране против претњи и теже минимализовању потенцијалних губитака и заостајања, па су експанзионистички покушаји потпуно излишни из угла државне безбедности (а могу се и завршити са врло неповољним консеквенцијама). У складу са тим, за безбедносне сврхе, држава треба да се селекује најрационалније понашање и да избегава претње другима. Дефанзивна поставка третира акумулацију моћи изнад количине потребне за одржавање status-quo-а, посебно офанзивних способности, као фактор који може да учини државе мање безбедним преко функционисања стандардне „безбедносне дилеме“. Прецизније, наоружавање једне државе, чак и кад је обележено само одбрамбеним аспирацијама,

7) Mearsheimer, J. „The false promise of international institution“ у Brown, M., Lynn-Jones, S. M. и Miller, S. E. (eds.) *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security*. MIT Press, Cambridge, 1995, pp. 332-376.; и Mearsheimer, J. J. *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York, 2001.

може заплашити друге државе, које то могу доживети као претњу по властиту безбедност и предузети реципрочне мере у третману властите војне силе. Офанзивно-дефанзивни баланс је, дакле, критични фактор у детерминисању „безбедносне дилеме“, која је посебно интензивна када офанзивни елемент има еклатантну предност или када је немогуће направити јасну дистанцу између офанзивног и дефанзивног сегмента у војном испољавању једне државе (типичан пример је евалуација програма повезаних са биолошким наоружавањем).

Такав амбијент може да доведе до оснаживања скупе и опасне трке у наоружавању, па чак и до оружане колизије. Дефанзивни нео-реалисти пре верују да постоји државна међузависност у реализацији безбедности, него да се она може остварити унилатерарно. Ниједна држава не може бити сигурна ако је нека друга рањива (инфериорна), зато што таква позиција под одређеним условима, нарочито када су у питању кризне ситуације, може генерисати конфронтацију. Ерго, државе теже ка томе: (1) да кроз мутуалне безбедносне аранжмане и контролу наоружавања створе такав баланс моћи који ће елиминисати разлоге да неко нападне први; (2) да одбрана буде предност; и (3) да постоји што јаснија граница између офанзивног и дефанзивног војног комплекса државног функционисања. За дефанзивне нео-реалисте, агресивно понашање у међународном систему резултује контра коалицијама које спречавају хегемонистичке циљеве (резон баланса претњи), па офанзивне стратегије, због нагомилавања негативног искуства у дужем временском периоду, гравитирају ка томе да постану концептуални раритети.⁸⁾

Време после завршетка Хладног рата резултовало је бројним покушајима усмереним ка модификовању нео-реалистичке матрице међународне политике. На тој линији, теоретска дистингвираност нео-класичне реалистичке поставке почива на схватању спољне политике као последице унутрашњих фактора као што су: политичка и економска идеологија, социо-економска структура и национални политички етос.⁹⁾ За нео-класичне реалисте корпус домаћих политичких процеса се испољава као трансмисиони механизам који каналише, преноси и усмерава политичке учинке одговарајући на спољне силе.¹⁰⁾ И поред тога што нео-класични реали-

8) Walt, S. *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987.

9) Rose, G. „Neo-classical Realism and Theories of Foreign Policy“, *World Politics*, 51(1), 1998., pp. 144-172.

10) Schweller, R. L. „Unanswered Threats: A Neo-classical Realist Theory of Underbalancing“, *International Security*, 29(2), 2004., pp. 159-201.

зам признаје важност и приоритет релативне материјалне моћи као основног параметра спољне и безбедносне политике државе, он потенцира и историјску контингенцију и релевантност актуелног спровођења спољне политике.¹¹⁾ Са офанзивним нео-реализмом нео-класични реализам дели претпоставку да државе на међународну неизвесност реагују потрагом за што већом количином моћи и утицаја. Међутим, он се разликује од офанзивног нео-реализма наглашавањем важности начина на који државе интерпретирају ту неизвесност и начина транспоновања системског притиска у специфично детерминисане поступке доношења одлука.¹²⁾

Нео-класични реализам уводи две интервенишуће варијабле: (1) перцепцију опасности доносиоца одлука и (2) капацитете државе за мобилисање националних ресурса. Дефанзивни нео-реализам, такође, покушава да ангажује једну од ових варијабли (перцепцију опасности) експлоатишући је и на ширем системском и на ужем државном нивоу. У дефанзивном нео-реализму додатни домаћи фактори су понекад инкорпорирани тако да додају и неке помоћне претпоставке (на пример офанзивно-дефанзивни баланс или офанзивно-дефанзивну диференцијацију, те степен регистрованих ривалских претензија и степен познавања супарничких државних мотива).¹³⁾ Било како било, дефанзивни нео-реализам често превиђа факторе који указују на обликовање перцепције опасности под стриктним утицајем релативне материјалне моћи државе (међународна анархичност је манифестована далеко бенигнијим карактером).

Напоменимо на овоме месту, да, док офанзивни и дефанзивни нео-реализам не нуде објашњење зашто државе у сличној структуралној позицији не реагују на исти начин, демократска теорија мира, о којој ће више бити речи на крају поглавља, не нуди адекватну експликацију зашто се државе са сличним унутрашњим системом често понашају дивергентно и зашто државе са различитим унутрашњим системом имају идентично реаговање у сличним ситуацијама.¹⁴⁾ Насупрот томе, као што је већ апострофирано, нео-класични реализам види државну политику као резултат системских фактора „преломљених“ кроз призму посредујућих ва-

11) Rose, G. „Neo-classical Realism and Theories of Foreign Policy“, op. cit., p. 171.

12) Ibidem, p. 151.

13) Jervis, R. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton University Press, Princeton, 1976; и Glaser, C. L. „The Security Dilemma Revisited“, *World Politics*, 50(1), 1997, pp. 171-201.

14) Rose, G. „Neo-classical Realism and Theories of Foreign Policy“, op. cit., p. 148-149.

ријабли на партикуларном (државном) нивоу.¹⁵⁾ Дакле, оно што се рачуна је и релативна моћ државе, али и њена перцепција од стране аутентичне политичке номенклатуре (доносиоца одлука). Безбедносна политика се објашњава преко односа између променљиве релативне моћи државе, те унутрашње перцепције и дефинисања исте. Међутим, *in puse*, ова верзија нео-реализма ипак највише кореспондира са нео-реалистичким концептуалним екстрактом: централни актер је држава са екстерном војном димензијом као „суп-станцијалном“ области највише безбедности.

Друга група аутора је почела интензивно и доследно пропитивање ваљаности потпуне усредсређености на војну безбедност, јер такав приступ пружа погрешну представу о параметрима реалности, перцепцију искључиво оријентисану ка војним претњама, рестриктивну према другим још штетнијим опасностима, које се, пре свега, могу лоцирати као питања проистекла из одређеног животног и социјалног миљеа.¹⁶⁾ Ерго, област проучавања безбедности није располагала са адекватним категоријалним инструментаријом за концептуалну апсорпцију пост-хладноратовског света, с обзиром на чињеницу да је била фундирана на уском и лимитирајућем војном третману националне безбедности. Њена заокупљеност војном вештином ограничила је њену способност да луцидно одреди домаће и стране проблеме који нису били повезани са милитарном поставком безбедности.¹⁷⁾

Нова концептуална позиција, проширење појма безбедности са не-војним елементима, је изазвала читав низ бурних и резолутних опонентских мишљења. У том смислу, постојао је отклон према изједначавању свих сила које прете животу, имовини и благостању са претњама које се тичу националне безбедности, јер би то довело до тога да тај појам више нема никакав смисао.¹⁸⁾ Садржинска екстензија студија безбедности на не-војна питања, каква су животно окружење, сиромаштво и економија, уништило би њихову концептуално-интелектуалну конзистентност и довело до спречавања решавања релевантних проблема: језгро студија безбедности,

15) *Ibidem*, p. 146.

16) Ullman, R. „Redefining Security”, *International Security*, 8(1), 1983, pp. 129-153; и Matthews, J. T. „Redefining Security”, *Foreign Affairs*, 68(2), 1989, pp. 162-177.

17) Baldwin, D. „Security Studies and the end of the Cold War”, *World Politics*, 48(1), 1995, pp. 117-141.

18) Deudney, D. „The Case Against Linking Environmental Degradation and National Security”, *Millennium*, 19(3), 1990, pp. 461-476.

дакле, треба да представља проучавање рата.¹⁹⁾ Редифинисање појма безбедности би довело до губитка теоретског нуклеуса целог феноменолошког подручја. Уместо тога, предлагао се поновни повратак на реалистичка начела, повратак који би резултовао осветљавањем негативних („тамних“) димензија међународних релација на корист њиховог решавања и/или превазилажења.²⁰⁾

Трећа група аутора је покушала да концептуално надопуни схватање безбедности преко потенцирања безбедносне агенде светских актера који нису „велике силе“. Тако се нестабилност и несигурност земаља трећег света објашњавала не само преко војних фактора, већ преко транспарентне слабости и рањивости, недостатака аутономије и немогућности маневрисања у сферама економије и политике.²¹⁾ Критика нео-реалистичног становишта се заснивала на за трећи свет неадекватном безбедносном обраци у оквиру кога доминира традиционално конструисани положај државе. Наиме, док су за Западне државе карактеристике опасности по безбедност углавном спољне провенијенције, за трећи свет су углавном унутрашње природе. Статус држава трећег света пре свега треба посматрати као процес формирања релативно нових држава, па се безбедност може одредити кроз положај државних структура и институција, то јест преко степена довршености државног уобличавања.²²⁾ Међутим, овај правац и даље као тежишно место свога аналитичког хоризонта лоцира државу, а и занемарује чињеницу да се главна опасност за безбедност држава трећег света креће од ауторитарних влада ка недемократском третману појединаца и група.

Четврта група аутора апсолвира проблем безбедности преко теорије рационалног избора као релевантног методолошког инструмента у друштвеним наукама. Овај приступ полази од посматрања понашања актера (држава, појединаца итд.) претпостављајући њихову рационалност, окренутост партикуларним личним интересима и максимализовању користи. Теорија рационалног избора је доживела велики успех у друштвеним наукама, посебно у економији, где је омогућила развој снажних предикционих теорија. Главна снага и, симултано, главна слабост овога присту-

19) Walt, S. „The Renaissance of Security Studies”, *International Studies Quarterly*, 35(2), 1991, pp. 211-239.

20) Freedman, L. „International Security: Changing Targets”, *Foreign Policy*, 110, 1998, pp. 48-63.

21) Thomas, C. *In Search of Security: The Third World in International Relations*. Harvester Wheatsheaf, Brighton, 1987, p. 4.

22) Ayoob, M. *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict and the International System*, Lynne Rienner, Boulder-London, 1995.

па је пренебрегавање разматрања целине интересне структуре и идентитета свих заинтересованих и/или ангажованих актера, што је отворило простор за критику у смеру укалупљивања стварности у мере властитих претпоставки и перспектива. Евалуација његове апликације на безбедносне студије се може изразити кроз три момента: (1) овако високо формализована теорија је најкориснија за интерно појачавање њене прецизности, те за верификацију и рафинирање њене дедукције; (2) формализација не води ка снажнијим новим објашњењима стварних светских феномена; и (3) формални радови тендирају ка преузимању аргумента од других и њиховом смештању у одређене математичке формуле без чврсте емпиријске подршке.²³⁾

Рецимо, на крају овога поглавља, да у супротности са нео-реалистима „свих боја“, који постојање одређеног нивоа претњи безбедности узимају као константу, што резултује закупањем са способностима за суочење са њима, нео-либерали се баве државним намерама као главним фактором међународне безбедности. Они чврсто верују у независне ефекте државних интенција: доброхотне намере неће довести државу до повећања офанзивних капацитета, па, сходно томе, интенције генеришу способности. Најважнији елемент нео-либералне концепције безбедности представља чињеница да аутохтони (домаћи или унутрашњи) карактер и намере актера дефинишу њихово међународно понашање, док нео-реалисти држе да је понашање актера дефинисано анархичним међународним системом и, посебно, преко баланса материјалних способности. У сагласју са либералном (демократском) теоријом мира, либералне демократије не ратују међусобно, нео-либерали верују у могућност повећања мира и безбедности преко процеса демократизације.

Са тим повезани либерални механизам мира је и креирање економске повезаности или међузависности држава, тако да више преферирају трговину него конфронтацију преко изградње инвазионих армија. Егзистенција слободног тржишта повлачи за собом већи степен пацифизма и гравитирање ка економском просперитету на уштрб војних улагања и ратова, који манифестују непотребно расипање ресурса. Међутим, упркос општој усмерености на државне намере, нео-либерали се слажу да је моћ тежишно место безбедности, јер избегавање конфликта није довољно дотле док постоје односи међу државама од којих неке нису демократске, или нису економски повезане, или нису чланице међународних институција.

23) Walt, S. „Rigor or Rigor Mortis? Rational Choice and Security Studies”, *International Security*, 23(4), 1999, pp. 5-48.

In summa, релација демократских и нелибералних држава, које као по правилу интензивно развијају офанзивне моћи, намеће као императив да прве развију способности које могу парирати потоњим (недемократским) државама.²⁴⁾

АЛТЕРНАТИВНИ ПОГЛЕДИ НА ГЛОБАЛНИ БЕЗБЕДНОСНИ ПОРЕДАК

Конструктивистичке студије безбедности промишљају безбедност као нешто што није дато „од споља“, независно у „чекању“ да га политички аналитичари разоткрију, већ као нешто што је обликовано и/или преобликовано путем међусобног људског разумевања. Можемо говорити о два приступа у оквиру конструктивистичког проучавања безбедности. Као прво, то је претпоставка да државни актери виде безбедност као нешто што се пре може достићи преко заједнице него преко моћи. По конструктивистима, заједница претходи претњи, она не може бити створена истом. Стога, безбедност је нешто што може бити конструисано, па небезбедност није напросто дати (затечени) услов међународног система. Због тога што је безбедност оно што државе стварају, конструктивистичке идејне премисе, опредмећене као теоретско верификовање значаја знања за мењање међународних структура и безбедносне политике, су *optima forma* за озбиљно разматрање начина на основу кога међународна заједница може обликовати безбедносну политику и креирати услове за стабилан мир.²⁵⁾ Као друго, то је претпоставка да су национални безбедносни интереси дефинисани од стране актера који респондирају аутентичним културним факторима. Ово, наравно, не значи да моћ, конвенционално одређена као укупност материјалних капацитета, представља нешто маргинално за анализу националне безбедности, већ да повезаност државе и других актери са моћи и безбедности помаже да схватимо и објаснимо њихово понашање.²⁶⁾ У позитивном смислу, безбедност је идентификована са културним и цивилизацијским принципима, док је претња (или опасност) дефинисана као одсуство тих начела. Тај нови концепт безбедности није више ексклузивно окренут др-

24) Nye, J. „Neo-realism and neo-liberalism”, *World Politics* 40(2), 1988, pp. 235-251.

25) Adler, E. i Barnett, M. „A framework for the study of security communities”, у Adler, E., Barnett, M. (eds.) *Security Communities*. Cambridge University Press, Cambridge, 1998, pp. 29-65.

26) Katzenstein, P. „Introduction: Alternative Perspectives on National Security”, у Katzenstein, P. (ed.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. Columbia University Press, New York, 1996, pp. 1-32.

жави као своме тежишном локусу (постоји, рецимо, јасно уочљив отклон према вестфалијским принципима неинтервенционизма), већ је повезан и са схватањем индивидуалних права (која су куди-камо више преферирана у односу на она државна). Конструктивистичко пропитивање не оповргава релевантност утицаја моћи и интереса на акције и реакције држава, већ констатује и да се значајна политичка моћ може експлоатисати из извора који нису војне природе. Међутим, и поред свега, тежишну позицију и даље има држава, што имплицира да се културолошко теоретско исходиште конструктивистичке безбедности често користи само као надопуна реалистичким теоријама.²⁷⁾

Концептуално средиште феминистичког разматрања међународних односа представља тврдња да су по консеквенцама, те по идентитетима и субјектима које конституишу, међународни односи ултимативно полно профилисани и структурирани. Можемо регистровати четири главна правца у феминистичким студијама безбедности: (1) проучавање маскуларне природе језика који се користи у стратешком дискурсу; (2) критика мита „мушкарца-борца“ и „жене-мајке“ на којима су засноване петрификоване позиције мушкарца као ратника и жене као не-ратника; (3) анализу стварног статуса жене у међународној безбедности (проституција око војних база, принципи маскуларне конструкције војске, третман жена војника итд.), која индицира како моћ заиста функционише у систему међународних односа; (4) констатовање веза између милитаризма и сексизма у друштву на линији мушке агресивне супериорности и женске ненасилне инфериорности.²⁸⁾ Проблематичност феминистичког приступа безбедности огледа се у методолошки неоснованом позивању на неку општу женску перспективу априорно применљиву на све жене и у периферности теоретске селекције аспеката међународне безбедности којим се бави.

Поборници пост-структурализма негирају могућност заснивања било каквог чврстог знања које би преовлађивало у расправама о безбедности, па се њихова пропитивања као по правилу нападају због одсуства емпиријски проверљивих хипотеза и тврдњи, те због одсуства било каквог „чврстог“ концептуализовања „истине“ (њено релативизовање). Генерална критичност карактеристична за пост-структуралистичку концептуалну поставку представља заправо евалутивни значај пропитивања статуса идентитета, дис-

27) Desch, M. „Culture Clash: Assessing the Importance of Ideas in Security Studies”, *International Security*, 23(1), 1998, pp. 141-170.

28) Elshain, J. *Women and War*; Basic Books, New York, 1987; Brock-Utne, B. *Educating for Peace: A Feminist Perspective*, Pergamon Press, Oxford, 1985.

курса и наратива. За традиционални приступ безбедности, стране које се налазе у сукобу нису актери са различитом вредносном структуром и преференцијалним функцијама, већ располажу са суштински различитим идентитетима, што резултује диспаратним погледима на свет са веома удаљеним наративним склоповима. Ерго, традиционални дискурс безбедности је конституисао схватање „нас“ и „њих“, „интерно“ и „екстерно“ на начин да је представио природним оно што је контингентно и профилисано специфичним културолошко-историјским детерминантама партиципаната и партикуларних агенди које се разматрају. Уместо да се претерује са претпоставкама њихове петрификоване „про-онтолошке“ егзистенције и значаја, треба их релативизовати и историзовати као сетове пракси са различитим генеалошким путањама. Питање није да ли је нешто истинито или лажно, већ како је стигло до свога значења.²⁹⁾ Може се, дакле, понудити не-есенцијалистичко схватање претњи преко осветљавања конституисања домена: изнутра-споља, ми-други и домаће-страно путем аутентичног лингвистичко-симболичког елаборирања опасности специфичне националне заједнице (ове моралне зоне су условљене како етичким границама идентитета тако и територијалним границама држава). Из овога угла, безбедност је први и најважнији перформативни дискурс за успостављање одређеног политичког поретка.³⁰⁾

Концепт људске безбедности се развио из Програма за развој Уједињених Нација (United Nations Development Program, скраћено UNDP) донетог 1994. године.³¹⁾ UNDP је предложио измештање фокуса са нуклеарне безбедности на људску безбедност. Завршетак Хладног рата је указао да су многи конфликти лоцирани унутар држава (а не на нивоу конфронтације међу државама), питања о апокалиптичној пропасти света замењена су питањима о небезбедности произашлој на свакодневном, обичном животу (на пример: да ли ће породице имати шта да једу, да ли ће се сачувати посао, да ли су градови безбедни по питању криминала, да ли ће доћи до тортуре од стране репресивне државе, да ли ће се избећи насиље по религијској, етничкој или полној основи). Људска безбедност је престала бити усредсређена на наоружање, њена базична брига су постали људски живот и достојанство. Указано је на

29) Klein, B. S. *Strategic Studies and World Order: The Global Politics of Deterrence*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, p. 10.

30) Campbell, D. *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, Manchester University Press, Manchester, 1992, p. 253.

31) United Nations Development Program (UNDP), *Human Development Report 1994*, Oxford University Press, New York, 1994.

седам области људске безбедности: (1) економску безбедност; (2) прехранбenu безбедност; (3) здравствену безбедност; (4) еколошку безбедност; (5) личну безбедност; (6) безбедност заједнице; и (7) политичку безбедност. Одређено је и шест главних претњи људској безбедности: (1) неконтролисани раст популације; (2) диспропорција у економским могућностима; (3) миграциони притисци; (4) еколошко уназађавање; (5) трговина дрогом; и (6) међународни тероризам. UNDP је 1997. редефинисао концепт људске безбедности са дистинкцијом између доходовног сиромаштва и људског сиромаштва: доходовно сиромаштво подразумева дневни приход од 1 амерички долар или мање, док људско сиромаштво указује на факторе какви су животни век и неписменост.³²⁾ Схватање људске безбедности су усвојиле и неке међународне организације, попут Светске банке и Међународног монетарног фонда, а и неке владе, попут Канаде и Јапана. Академски третман људске безбедности повезао је изучавање конфликта и безбедности са економским развојем. То је резултовало схватањем по коме људска безбедност није само донела преусмеравање концентрисаности са државе на индивидуално, већ и преусмеравање са индивидуалног на индивидуалне потребе. Људска безбедност обухвата, са једне стране, базичне материјалне потребе (храну, образовање, здравствену заштиту итд.) и, са друге стране, постигнућа људског дигнитета, која инкорпорирају личну аутономију, контролу на властитим животом и неометану партиципацију у животу заједнице.³³⁾

Безбедносна агенда Копенхашке школе, за разлику од ексклузивне традиционалне оријентисаности на војну безбедност, поред државе као референтног објекта њених анализа, обухвата још четири сектора: (1) политички ; (2) економски; (3) друштвени; и (4) енвайронменталистички.³⁴⁾ Идеја друштвене (социјеталне) безбедности је послужила као најефикаснији начин за целовито разумевање безбедносних задатака у пост-хладноратовској Европи.³⁵⁾ За следбенике ове школе ултимативни критеријум државне безбедности је сувереност, док за друштвену безбедност то пред-

32) United Nations Development Program (UNDP), *Human Development Report 1997*, Oxford University Press, New York, 1997.

33) Thomas, C. *Global Governance, Development and Human Security: The Challenge of Poverty and Inequality*, Pluto Press, London, 2000.

34) Buzan, B. *People, States and Fear*, Harvester Wheatsheaf, Brighton, 1983.

35) Barry, B., Kelstrup, M., Lemaitre, P., Tromer, E., Waever, O. *The European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era*, Pinter, London, 1990; Waever, O., Buzan, B., Kelstrup, M., Lemaitre, P. *Identity, Migration and the New Security Order in Europe*, Pinter, London, 1993.; и Buzan, B., Waever O., Wilde, J. *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Boulder-London, 1998.

ставља идентитет. Да би се потпуно разумела таква терминологија конјункција уведен је и појам секуритизације.³⁶⁾ Безбедност је схваћена као дискурзивни акт, као говорни чин. Ово значи да промовисање нечега као безбедносног питања аутоматски снабдева исто са осећајем важности и ургентности који легитимизује употребу специјалних (ванредних) мера за његово решавање, мера лоцираних ван стандардног (редовног) политичког процеса. Тачна дефиниција и мерила секуритизације се изражавају преко интерсубјективног установљења неке егзистенцијалне претње са потенцираношћу (релевантношћу) довољном да има супстанцијалне политичке ефекте. Студије секуритизације циљају на то да се са повећаном прецизношћу разуме: (1) ко секуритизује; (2) по ком питању (претњи); (3) кога (референтни објекти); (4) зашто; (5) са којим резултатима; и (6) под којим условима (што објашњава када је секуритизација успешна).³⁷⁾

Припадници Копенхашке школе искористили су овај образац секуритизације за секторски и више регионални (а мање државни) фокус на безбедност. Под појмом де-секуритизације, више преферираним од стране ове струје, се не подразумева одговор на пласирана безбедносна питања типа: „опасности против које смо предузели контрамере“, већ њихово премештањем из релације претња-одбрана у стандардну (редовну) јавну (политичку) сферу (процедуру) и демократску регулацију. Овде треба напоменути да се сматра како присуство безбедности не значи одсуство небезбедности: небезбедност је ситуација где постоји претња али нема одбране против ње, а безбедност је ситуација са претњом где постоји одбрана од исте. Сходно томе, безбедност и небезбедност јесу упућени на каузални нексус претња-одбрана, али повећање безбедности не значи увек смањивање небезбедности. Једини начин да се избегне такав однос јесте прелазак на ниво а-безбедности (ситуације која није де-секуритизована или секуритизована), где нешто уопште није разматрано преко питања о безбедном или небезбедном и где перцепција егзистенцијалне претње уопште није присутна.³⁸⁾ Најважнија критика овога приступа се заснива на чињеници да се друштво и идентитет третирају као објективне реалности које се налазе пре споља ради откривања и анализирања, него у стању обликовања и преобликовања од стране променљивих друштвених

36) Waever, O. „Securitization and Desecuritization“, у Lipschutz, R. (ed.) *On Security*, Columbia University Press, New York, 1995, pp. 46-86.

37) Buzan, B., Waever O., Wilde, J. *Security: A New Framework for Analysis*, op. cit., p. 32.

38) Waever, O. *Concepts of Security*, Copenhagen Institute for Political Science, Copenhagen, 1997, p. 227.

сила.³⁹⁾ Идентитет се посматра као нешто „реално“ што егзистира за било које друштво, као нешто што се открива у својој несумњивој датости, а не као нешто о чему се преговара. Оно што јесмо није ствар чињенице наметнуте појединцима који „припадају“ друштву. Уместо да будемо оно што желимо да будемо, подређени ограничењима историје, идеја колективног идентитета као социјалног факта пројектује слику колективног нас коју треба открити (оно смо што заправо јесмо).⁴⁰⁾

Критичко проучавање безбедности, оличено у такозваној Велшкој школи безбедности, своје рефлексивно утемељење налази у ономе што се одређује као критичка теорија. Следбеници овог теоретског усмерења траже еманципацију или одобравају самоеманципацију људи од онога што они виде као разнолику (и често опасну) изобличену лажну свест ортодоксних концепата и категорија, која условљава да људи погрешно објективизују своје активности.⁴¹⁾ На линији тих идеја, Велшка школа види ортодоксно ишчитавање безбедности, оно које је повезано са државном и војном безбедношћу, као дисторзивну свест у проучавању безбедности и безбедносној пракси. На основу тога, предлаже се померање са војне димензије државног понашања (у оквирима анархичног амбијента) ка индивидуама, заједници и идентитету, преко промовисања интелектуалног плурализма и охрабривања различитих приступа у изучавању безбедности, а на уштрб оданости некој партикуларној концепцији.⁴²⁾ Разумевање безбедности које је повезано са појмовима моћи и поретка не успева да било кога учини сигурним: стално оснаживање „безбедносне дилеме“ чини да сигурност једног актера аутоматски значи несигурност другог. Пропоненти овога становишта мисле како ће реконцептуализоване студије безбедности напустити такоређи ексклузивни реалистички контекст моћи и поретка, те заћи у подручје еманципације дефинисане као ослобађање људи, како појединаца тако и група, од физичког и људског ограничавања (то јест присиљавања) које их спречава да буду оно што су слободно изабрали. Рат и претња ратом се могу сматрати једном формом те принуде (поред сиромаштва, политич-

39) McSweeney, B. „Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School”, *Review of International Studies*, 22(1), 1996, pp. 81-93.

40) Ibidem, p. 90.

41) Geuss, R. *Idea of a Critical Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, p. 14.; Стојановић, Ђ. *Грађанско друштво: историјски развој концепта*, Медијска књижара Круг, Београд. 2006, стр. 159-160.

42) Krause, K., Michael, W. „From Strategy to Security: Foundations of Critical Security Studies”, у Krause, K., Michael, W. (eds.) *Critical Security Studies*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, pp. 33-59.

ке репресије, слабог образовања итд.). Еманципација и безбедност су лице и наличје једног истог проблема, еманципација, а не ред и поредак, генерише истинску безбедност: теоретски посматрано, еманципација је безбедност.⁴³⁾

Критика овога становишта је двоструко оријентисана. Први смер је фокусиран на саму еманципацију. Већи део традиционалиста у области безбедности мисли да појам еманципације доводи до конфузије у анализама јер у њих уводи моралност, замењујући објективну анализу догађаја са нормативном посвећеношћу људској безбедности. На крају се више не расправља о правом стању ствари, већ њиховој пројекцији, о томе како би ствари требало да изгледају.⁴⁴⁾ Други смер је фокусиран на еманципацију индивидуа, јер представља наметање модела који је карактеристичан за савремену западну политику (која, рецимо, занемарује реалност Трећег света).⁴⁵⁾ Следствено, усредсређеност на безбедност државе, што је класификује као чисто реалистичку перспективу, представља изузетно аналитичко оруђе од непроцењиве вредности, које не сме бити жртвовано мање или више „утопијском“ мишљењу.⁴⁶⁾

На крају, споменимо и Париску школу безбедности. Ова школа разматра безбедност и њену праксу секуритизације као хотимичну инсекуритизацију „других“ преко чинилаца безбедности (полиција, војска итд.), упражњавајући детаљна, емпиријска истраживања њихове актуелне праксе, која открива обрасце и процесе другачије од оних до којих се стиже оријентисаношћу на изучавање званичног дискурса.⁴⁷⁾ Показује се како се унутрашња и спољна безбедност стапају док се њени спроводиоци надмећу за суцесивно детериторијализоване задатке полиције, војске и царине (небезбедност по себи постаје метод преко кога се управља популацијом као појму супростављеном територији). Симултано, ствара се и нова представа о претњама кроз стално потенцирање проблема са имиграцијом, организованим криминалом и терором. Овај приступ, дакле, полази од формулисања области безбедности, идентификовања актера и дефинисања њихових активности. Без обзира

43) Booth, K. „Security and Emancipation”, *Review of International Studies*, 17 (4), 1991, pp. 313-326.

44) Eriksson, J. „Observers or Advocates? On the Political Role of Security Analysis”, *Cooperation and Conflict*, 34(3), 1999, pp. 311-330.

45) Ayoob, M. „Defining Security: A Subaltern Realist Perspective”, у Krause, K., Michael, W. (eds.) *Critical Security Studies*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, pp. 121-146.

46) Ibidem, p. 128.

47) Bigo, D. „The Möbius Ribbon of Internal and External Security(ies).” у Mathias, A., Jacobson, D., Lapid, Y. (eds.) *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*. University of Minneapolis Press, Minneapolis, 2001, pp. 91-116.

на чињеницу да је то изузетно захтеван задатак, ипак се успело како у екстензивном мапирању генералне безбедносне праксе, тако и анализи на микро нивоу различитих чинилаца инволвираних у безбедносно подручје (од традиционалних бирократских структура до приватних безбедносних структура). Све то је омогућило да се одржи корак са савременим друштвом које карактерише све већи степен професионализације и техничке рационалности, где је специфична социјална позиција привилегована функционисањем у сфери безбедности. Додајмо и то да су се због негативног виђења секуритизације као инсекуритизације припадници ове школе окренули ка појму де-секуритизације. Међутим, за разлику од Копенхашке школе где де-секуритизација представља више преферирану опцију у односу на секуритизацију, она је овде дефинисана као критичка стратегија која смера на то да измести политичко из дихотомије пријатељ-непријатељ у етичко-политички домен, одузимајући јој тако квалитет политичке ургентности и посебности.⁴⁸⁾

Summa summarum, алтернативни погледи на безбедност деле две главне одлике: (1) они проширују концепт безбедности тако да укључује већи број питања у односу на традиционалну шему преваходне фокусираности на војну димензију феномена; и (2) они продубљују концепт тако да се више односе на референтни објект него на саму државу. Све дискусије повезане са екстензијом феномена безбедности могу се класификовати у четири групе: (1) проширење надоле указује на кретање од нација, преко група, ка појединцима; (2) проширење нагоре указује на кретање од нације ка биосфери; (3) хоризонтално проширење обухвата проблеме који се крећу од војске и преносе на политичку, економску, друштвену, еколошку и људску безбедност; и (4) политичка одговорност за одржавање безбедности је постала потпуно дифузна и подразумева: (а) државе, (б) међународне организације, (в) регионалну или локалну управу, (г) невладине организације, (д) јавно мњење и медије масовне комуникације (интернет, новине, радио и телевизија), те (ђ) апстрактне природне или тржишне силе.⁴⁹⁾ Оваква констелација у први план избацује запитаност о корисности концепта безбедности. Са једне стране, постоје мишљења која тврде како је појму ускраћена било каква аналитичка вредност, с обзиром на то да више нема подручје суштинског значења, те да је кохерентност у изучавању безбедности екстремно еродирала.⁵⁰⁾ Са друге стране,

48) Huysmans, J. *The Politics of Insecurity: fear, migration and asylum in the EU*, Routledge, London, 2006.

49) Rothschild, E. „What is Security?“, *Daedalus*, 124(3), 1995, pp. 53-98.

50) Baldwin, D. „The Concept of Security“, *Review of International Studies*, 23(1), 1997, pp. 5-26.; Morgan, P. „Liberalist and Realist Security Studies at 2000: Two Decades of Progress?“, op. cit., p. 40.

постоје и мишљења која таква теоретска и методолошка проширења у изучавању безбедности држе за нужност, зато што симултано омогућују сужавања у ономе што се заиста тиче безбедности. Наиме, вишеслојније разумевање социјалних фактора, оних сила које креирају политичку лојалност, пораст претњи и одговарајуће колективне одговоре на њих, отвара и простор за де-секуритизацију: прогресивно измештање безбедносних питања у зону институција и праксе која је удаљена од „голе снаге“, насиља и класичне „безбедносне дилеме“.⁵¹⁾

ЗАКЉУЧАК

Сасвим је јасно да безбедност, као и други концепти у друштвеним наукама, нема неко изоловано, социјално стерилно, одређење. Све перспективе о самом садржају појма безбедности и питања на шта се појам односи (државу, друштво или појединце) манифестују становишта која инкорпорирају скуп претпоставки о специфичнијем подручју међународне политике и отворенијем подручју друштвеног битисања ин генере. Појам безбедности, дакле, никада не може бити дефинисан на један научно неутралан начин, у вредносном вакууму, зато што мора бити детектован у ширем, често антагонизованом, приступу друштвеној стварности и круцијалним елементима који је конституишу. Саобразно томе, концепт безбедности је, помало драматично, постао право мало теоретско ратиште. За оне који га промишљају користећи традиционалну дискурзивну матрицу, преко посвећености војној безбедности државе, његово усложњавање, продубљивање и проширивање је директно пропорционално његовом идејном „разводњавању“, практичном обезвређивању и аналитичкој неупотребљивости. За опоненте таквом становишту, традиционални предлојак је и по садржају и по референтном објекту једнодимензионалан или једностран (парцијалне природе), јер рефлектује поглед на свет чија је константа више или мање дестиловано стање по моћи. Ерго, традиционално поимање безбедности је део шире превалентности западног модела светске политике, која пер се почива на имплицитној дистинкцији између: (1) државе и друштва; (2) јавног и приватног; (3) унутрашњег и спољног; (4) безбедности и развоја; и (5) економије и политике.

Без икакве аналитичке задршке се може рећи да нео-реалистички теоретски корпус безбедности (за разлику од Европе, крајње превалентан у САД) не одговара комплексности и софистици-

51) Krause, K., Michael, W. „Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, *Mershon International Studies Review*, 40(2), 1996, pp. 229-254.

раности савремене безбедносне слике света у свој својој теоретски „комотној“ једноставности „једном за свагда датог решења“, те методолошком и епистемолошком инструментарију који је ближи природним него друштвеним наукама и који пренебрегава значај и утицај различитих теорија међународне безбедности чији категоријални апарат директно одређују област политички могућег или немогућег. Имајући то на уму, реал-хегемонистички менталитет „ми против њих“ или „ми против свих“, безбедност искључиво повезана са војним питањима, упућеност на државу као референтни објекат безбедности, те апострофирање сталности и регуларности међународне политике води у хазард репродуковања света конституисаног на таквим претпоставкама. Из тога угла, формулисање синтагме „осовина зла“, пласиране од САД, сведочи о неадекватној перцепцији сложености генералне светске политике и међународног безбедносног комплекса, те указује на „теоретско-логистичке“ претпоставке (о природи безбедности и њеном референтном објекту) које рефлектују супрематију САД на глобалном нивоу.

Уколико су нео-реалистички детерминисане „школе“ (са својом центрипеталном, државно центристичком безбедносном логиком) и биле довољне за објашњење хладноратовског света, оне такорећи ништа не говоре о најважнијим безбедносним проблемима данашњице. Њихове концептуалне поставке јако су мало употребљиве за објашњење грађанских конфликта, зато што свој референтни објекат дефинишу као државу (држава представља простор који треба учинити безбедним). Насупрот томе, грађански конфликти јасно указују на то да предмет безбедности треба да буду становништво, друштвене групе и/или етничке групе, те појединци. Декларишући „рат против тероризма“ као главну нео-реалистичку компоненту свога безбедносног испољавања, већи део Западног света је одузео себи могућност да региструје проблеме који су инхерентни оснаживању државе као главног безбедносног актера, чак и по цену појачаног надгледања (или присмотре) властитог становништва са озбиљним негативним реперкусијама на нивоу безбедности група и појединаца. Глобализација је коренито променила свет у коме јесмо, створила је нове проблеме, актере и процесе, па су традиционалне теорије недовољне за њихово објашњење и разумевање. Њихово некритичко, догматско прихватање би отворило врата за ретроградно форсирање ре-хегемонизације (или империјализације) света на линији доминације ове или оне светске силе. Свако теоретско оснаживање моћи би било крајње једнодимензионално, на корист њеног постојећег међународног размештаја и некомпатибилно са трансформисаном безбедносним амбијентом глобализованог света. Формулисања нове теорије без-

бедности у таквим условима не само да захтева проширење самог концепта безбедности и продубљење њеног референтног објекта, већ и освешћеност чињенице да она никако не може бити вредносно изолована или једна (то јест: неоспорива).

Имајући то на уму, српска безбедносна мисао се, дакле, као и целокупна светска, налази пред великим изазовом. Са једне стране, на исходишној равни, она би свакако требало да освети потребу активног укључења у студијску „потрагу“ за концептуалним разрешењем светске безбедносне композиције, јер би такав теоретски ангажман, поред свега другог, имао и значајне консеквенце у смеру стабилизовања и побољшања актуелне регионална и домаће безбедносне ситуације. С обзиром на „више него аутентично“ искуство Србије, бомбардовање НАТО-а и нарушена територијална целовитост (перпетуирање косовске кризе), не треба сумњати у аналитичку фокусираност на „генотипске“ теоретске квалитете или „концептуално порекло“ тог новог проширења и продубљивања феномена безбедности као првог „онтолошког“ корака у његовом што ваљанијем формулисању. Са друге стране, један део истраживачких капацитета нужно треба искористити за „наменске“ анализе базиране на миксу постојећих теоретских предлога, у смислу комбиновања са још увек изузетно утицајном нео-реалистичком парадигмом, а у равни демократских претпоставки актуелне српске државности. На том плану уже спецификованих истраживања може се издвојити: (1) пропитивање српске стратегијске културе (што ће довести до „позитивне деконструкције“ српске ратничке митологије и правог нормативног сагледавања српског „безбедносног бића“); (2) пропитивања оријентисана ка радикалном осавремењивању српске војске и очувању њених аутентичних вредности без обзира на потенцијална војна савезништва (са посебним акцентом на њене специфичне научно-образовне капацитете и оснивање елитног центра за стратегијске студије из области безбедности); и (3) пропитивање регионалне балканске сарадње кроз призму „десекуритизације“ суседа и форсирања регионалног демократског лидерства на нивоу безбедносне кооперативности и проевропских интегративних процеса.

ЛИТЕРАТУРА

- Adler, E., Barnett, M. (eds.), *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- Baldwin, D. „Security Studies and the end of the Cold War”, *World Politics*, 48(1), 1995, pp. 117-141.

- Barry, B., Kelstrup, M., Lemaitre, P., Tromer, E., Waever, O. *The European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era*, Pinter, London, 1990.
- Booth, K. (ed.) *Critical Security Studies and World Politics*, Lynne Rienner, Boulder-London, 2004.
- Brown, M., Lynn-Jones, S. M., Miller, S. E. (eds.) *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security*, MIT Press, Cambridge, 1995.
- Buzan, B., Waever O., Wilde, J. *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Boulder-London, 1998.
- Croft, S., Terriff, T. (eds.) *Critical Reflections on Security and Change*, Frank Cass, London, 2000.
- Katzenstein, P. (ed.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996.
- Krause, K., Michael, W. (eds.) *Critical Security Studies*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997.
- Lipschutz, R. (ed.), *On Security*, Columbia University Press, New York, 1995.
- Mathews, J. T. „Redefining Security”, *Foreign Affairs*, 68(2), 1989, pp. 162-177.
- Mathias, A., Jacobson, D., Lapid, Y. (eds.) *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*, University of Mineapolis Press, Mineapolis, 2001.
- Rose, G. „Neo-classical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics*, 51(1), 1998, pp. 144-172.
- Smith, S. „The Increasing Insecurity of Security Studies: Conceptualizing Security in the Last Twenty Years“, *Contemporary Security Policy*, 20(3), 1999, pp. 72-101.
- Walt, S. „The Renaissance of Security Studies”, *International Studies Quarterly*, 35(2), 1991, pp. 211-239.

Djordje Stojanovic and Katarina Strbac

GLOBAL SECURITY TRANSFORMATION: EXPLANATORY POTENTIAL OF MODERN APPROACHES TO THE INTERNATIONAL SECURITY

Summary

Analysis of the conceptual evolution and main characteristics of contemporary approaches to the international security phenomenon, with all interpretative diversity of theoretical “landscape” from World War II till present, allowing more adequate assessment of principle implicit and explicit dimensions of relationship between security theory and security practice. Critical identifying of the problematic zone of the aforementioned relationship will, on the one hand, show the potential guidelines for a new understanding of security in the era of globalization (conceptual departure from the state as only referent object of security studies), and, on the other hand, allow more precise strategic

landmarks definition of Serbian security agenda on the domestic, regional and international level.

Key words: Security, Theories of International Security, State, Globalization.